

Irodalmunk családfője...

Élvezeti cikk-e a frissen sült, ropogós kenyér? Noha sokan szeretjük, s élvezettel ropogtatjuk a *domóját*?

Minden létező női szépség között mitől másképpen szép az a nő, akitől gyereket szeretnénk? Akivel családban együttélni, élethossziglan?

Minden létező művészi szépségek és igazságok között mitől más — össze sem hasonlíthatóan több, hatalmasabb — az a szépség, az a művészi igazság, amelyhez sorsszerű közünk van?

Miben nem pótolhatná, helyettesíthetné a hazai irodalmat a világirodalom? Akár a világirodalom legjava?

Ma triumfáló kultúrpolitikai „konceptiókon”, vitákon, (tankönyveken), esztétikai irányzatokon eltűnődve bokrosodnak bennem efféle kérdések.

Válaszolhatok rájuk egyetlen névvel: Illyés Gyula.

Kisiskolás koromtól fogva szerettem a könyveket, soha eszembe sem jutott, hogy az olvasnivalómat aszerint válogassam: az írója magyar vagy nem magyar. Olyan élményeket adott a világirodalom, egyik-másik hősével álmodni is szoktam; idáig is éreztem, de most töprengek rajta először: másképpen szerettem meg Illyést, mint a világirodalom nagyjait. Illyést és persze Petőfit, Aranyt, Adyt, József Attilát, Móriczot, Németh Lászlót, Veres Pétert... és kezdhethném jóval előbb a sort és bőven kiegészíthetném és folytathatnám Sipos Gyuláig, hiszen ő is emlékezetembe égette néhány olyan versét, amelyet nem adott — nem adhatott — meg a nagybetűs Világirodalom. A példát fölösleges szaporítanom, mert a „másképpen szeretni” oknyomait egyetlen esetben sem kísérhetném olyan folyamatosan, megszakítás nélkül végig, mint Illyés Gyula életművében.

Elég ide a hitelesítéshez néhány jelzőkaró.

Közéleti izgalmaim jóval előbbi keletűek, de tisztább eszmélkedésemet csak attól az időtől számíthatom, amikor húszévesen bekerültem a Györfly Kollégiumba. Élesen kritikus szellemű, viláfordításra készülődő, címet, rangot, hivatali tekintélyt nem tisztelő, forradalmi tudattal és illúziókkal teli egyetemisták zsongó gyülekezetében, a társalgó falán — írtam már erről — egyetlen idézet, a kollégium józanító jelmondata:

*Azt, hogy a nép fia vagy, igazolnod, sejh, ma nem azzal
Kellene: honnan jössz, — azzal ecsém: hova mész!*

A negyvenéves Illyés Gyula figyelmeztető üzenete a húsz-huszonéves népfiaknak.

Új fényt kaptak itt emlékezetes diákkori olvasmányaim — *Nem menekülhetsz, Puszták népe* —, kézről kézre adtuk az oroszországi útinaplót; a kollégiumi esteken Ady-, József Attila-, Illyés-verseket olvastak fel a fiúk, ma is a fülemben, ahogy Sipos — jó előadó volt — a

Kacsalábon forgó várat szavalja. A negyvenéves Illyést már vezércsillagaink között tartottuk számon, halott költők között, ha meggondolom, az egyetlen élet.

1945. Nem tudom, alakult-e, működött-e még valahol, valaha ilyen párt, ennyire a szellemi alkotók, „írók pártja”, mint nálunk a Nemzeti Parasztpárt. Mint földosztója és funkcionáriusa elég tapasztalatot szerezhettem a belső vitákból, s ma csak azt mondhatom: az egyik fél — ehhez sorolhatnám magam — a történelmi kényszerpályát sejtette meg, akkor még szükségszerűnek vélvén a kényszerút, a másik fél — ide sorolhatnám Illyés Gyulát — ráeszmélt a közelgő veszedelmekre, akkor még elkerülhetőnek vélvén az elkerülhetlent. Mondhatnám: mindkét félnek igaza lett. Mondhatnám: egyiknek sem lett igaza. De ez csak a politikára volna érvényes, úgy-ahogy. A költő-író Illyés teljesebb igazságot képviselt, mint a politika.

És tovább. Szól a kiszolgáltatottságról, a zsarnokságról, népesedésünk felsötétlő távlatairól. Senki olyan hatással mint ő, a határokon túli magyarság sorsgondjait nemcsak a szívére, a vállára is veszi. Szól az új puszták népéről, Bartókról, Kodályról, versek, drámák, esszék sorában fogalmazza meg az *itt és most* legfontosabbakat, mindezt úgy, ahogyan a világ egyetlen más nyelvén, egyetlen más író-költő tehetség sem mondhatna el *ennyire nekünk*. De magyarul sem hitelesebben, felelősebben, megrázóbb hatással, mint ő, *irodalmunk családfője*.

Annak idején, amikor a két világháború közti magyar történelmet igyekeztem besűríteni egy rövidre szabott kötetbe, akkor éreztem: az 1919 és 1945 közötti korszaket gondjait, szorongásait, sorsfordulatait akár csupa Illyés-írásokból is összeállíthatnám. Attól fogva, hogy a forradalom bukása után a vöröskatona-diákgyerek Illyés, hazafelé lopakodva, katonasapkáját az inge alatt rejtegeti, végig, az 1945-ös itéletig: *Nem volt elég, nem volt elég...*

Ha ez így volt, 45 utáni történelmünkbe Illyés munkássága még mélyebben és szervelesebben beépült. S az én nemzedékem életébe meg különösen beépült, gondolkodásunkba, magatartásunkba, itéletünkbe; így vagy úgy még bírálóinak, ellenfeleinek az életébe is, hiszen kezdeti eszmélkedésünktől fogva *jelen van* azok között, akikre oda kell figyelni.

Ezt sem adhatná semmilyen világirodalom.

A hasonlítás nem ellentétet fejez ki, Illyés esetében kiváltképp nem, nyilvánvaló, ő is világirodalom már. Csak azt kívánom jelezni: van olyan dimenziója a szellemi-érzelmi-erkölcsi kultúrának, amelyben a *hazai* irodalmak, művészetek élesztő, erjesztő, érlelő szerepe *semmi mással* nem helyettesíthető.

Erre nem tudnék meggyőzőbb mai példát, mint a — világirodalommmá vált — illyési életmű beépülését történelmünkbe, nemzeti karakterünkbe, közgondolkodásunkba, szocialista köztudatunkba.

Hatalmas életmű. Papírra vetett részét szokás számba venni, milyen nagy életmű ez, de íratlan fejezetei teszik még inkább nemzeti sajátunkká. Mert többről van itt szó, nemcsak arról a költői-esztétikai forradalomról, amellyel a fiatal Illyés Gyula megtörte az elragadóan csengő-bongó jambusok, alliterációk uralmát. Többről van itt szó a nagyon soknál is, többről, mint a *Puszták népe*, a *Petőfi*, többről, mint a *Hajszálgökörek* felkavaró esszéi, többről, mint a *Fáklyaláng*, az *Ozorai példa* — a klasszikussá vált nagy művek sora.

Illyés műveiből íratlanul kisugárzik, magánéletében, az irodalmi életben, a közéletben jó fél évszázad óta íratlanul is ható, biztató, jelenvaló az írói tisztaság, az erkölcsi tartás. Ellenállva csábításoknak is, erőltetéseknek is — higgadtan, józanul, alkata szerint — megőrizve a lelkiismeretes szólás, az írói cselekvés — olyan-amilyen — lehetőségét.

Ez az erkölcsi tartás csak úgy sajátja Illyés Gyulának, hogy: öröksége; több százados írói örökség, elidegeníthetetlen irodalmi hitbizományunk. Eme örökség vállalása nélkül sosem volt, ma sincs és aligha lesz valaha is nagy irodalom ebben az országban.

Mit kívánhatnék Illyés Gyulának — mindnyájunk kedves Gyula bácsijának — nyolcvanadik születésnapján? Mindennél inkább: egészséget, még hosszú ideig. Adjon nekünk a jelenlétével még nagyon sokáig reményt, biztatást.